

Sirâcuddîn el-Bulkînî ve Çocuklarının Tefsir ilmine Katkıları

Contribution of Sirajuddin el-Bulkîni and His Children to the Science of Tafsir

Harun SAVUT

Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü/Assoc.Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, harun.savut@aybu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0003-2058-9257>, <https://ror.org/05rvemn72>

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliř Tarihi – Date Received	5 Kasım / November 2022
Kabul Tarihi – Date Accepted	26 Aralık / December 2022
Yayın Tarihi – Date Published	30 Aralık / December 2022

Atıf / Cite as: Savut, H. (2022), Sirâcuddîn el-Bulkînî ve çocuklarının tefsir ilmine katkıları. *Turkish Academic Research Review*, 7 (4), 1024-1051.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/pub/tarr>

Yayıncı / Published: Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey. All rights reserved.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Harun Savut

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: turkisharr@gmail.com

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Sirâcuddîn el-Bulkînî ve Çocuklarının Tefsir ilmine Katkıları

Harun SAVUT

Öz

Bulkînîler nesiller boyu pek çok âlim yetiştirmiş bir ailedir. Bulkînîler, müderrisliğin yanı sıra devletin en önemli kurumlarında üst düzey bürokrat olarak bir çok görevi üstlenmişlerdir. İlmi yetkinlikleri, dönemin meşhur eğitim müesseselerinde yürüttükleri öğretim faaliyetleri, öğrencileri ve yazdıkları eserler sayesinde aile bireylerinin etkileri, asırları ve diyarları aşmıştır. Aile, şöhretini Sirâcuddîn Ömer b. Raslân ve eğitimleri ile bizzat ilgilendiği çocuklarına borçludur. O ve çocukları İslamî ilimlerin diğer disiplinlerinde olduğu gibi tefsir ilminde de iyi yetişmiş, bu alana katkıları olmuş birer âlimdir. Onlar aile geleneğine dönüştürerek aralıksız olarak onlarca yıl sürdürdükleri tefsir derslerinde de geçmişin birikimini öğrencilerine aktarmış, süreklilik arz eden bazı derslerde ise *el-Keşşâf* merkezli eleştirel tefsir geleneğini devam ettirmişlerdir. Onların eğitim faaliyetlerinde izledikleri yol, takındıkları tavır, üzerinde tartışma bulunan bazı müfessirin daha iyi tanınmasına ve fikirlerinin tahliline katkı sağlamıştır. Bulkînîler, takrir edilen derslerin yazılarak kayda geçirilmesini de bir aile geleneği şeklinde uygulamış ve onlarca ciltten müteşekkil tefsir eserlerini literatüre kazandırmıştır. Bulkînîler, kendilerinden sonra gelen âlimlere ilham kaynağı olmuş, tefsir ilmine dair fikir ve eserleri ile sonraki âlimlerin çalışmalarına yön vermiştir. Bununla birlikte Bulkînîler hakkında yeteri kadar akademik çalışma yapılmamıştır. Bu makalede el-Bulkînî ailesinin şöhretinin temelini teşkil eden Sirâcuddîn Ömer b. Raslân ile onun çocukları Celâluddîn Abdurrahman b. Ömer ve Alemuddîn Sâlih b. Ömer konu edilmiş, onların tefsir ilmi kapsamındaki faaliyetleri aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bulkînîlerin öğrencileri arasında Burhanuddîn ez-Zerkeşî, Celaluddîn es-Suyûtî gibi tefsirde otorite olmuş ve bu alana yön vermiş şahsiyetlerin bulunmasından hareketle yapılan araştırmanın; özelde, ailenin bahsi geçen iki müfessirin tefsir alanındaki görüşlerinin şekillenmesindeki rolüne, genelde ise tefsir ilminin gelişim sürecini aydınlatmaya da ışık tutması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, el-Bulkînî, Mevâkiu'l-ulûm, ez-Zemahşerî, ez-Zerkeşî, es-Suyûtî

Contribution of Sirajuddin el-Bulkînî and His Children to the Science of Tafsir

Abstract

The Bulkînîs are a family that has trained many scholars for generations. In addition to being a professor, Bulkînîs undertook many duties as senior bureaucrats in the most important institutions of the state. Thanks to their scientific competence, the teaching activities they carried out in the famous educational institutions of the period, their students and the works they wrote, the influence of their family members transcended centuries and lands. The family owes its fame to Sirâcuddîn Ömer b. Raslân and his children, whose their education he personally took care of. He and his children are well- educated in the science of tafsir as well as in other disciplines of Islamic sciences, and they are scholars who have contributed to this field. By turning this into a family tradition, they transferred the knowledge of the past to their students in the

tafsir lessons that they continued uninterruptedly for decades they continued the tradition of critical commentary based on el-Keşşâf in some courses that had continuity. The path they follow in their educational activities, their attitudes contributed to the better recognition of some commentators who had conflicts over them and to the analysis of their ideas. The Bulkînîs also applied the recording of the recorded lessons as a family tradition and brought their tafsir works consisting of tens of volumes to the literature. The Bulkînîs inspired the scholars who came after them and they guided the work of later scholars with their ideas and works on the science of tafsir. However, not enough academic studies have been done on The Bulkînîs. In this article Sirâcuddîn Ömer b. Raslân and his children Celaluddin Abdurrahman b. Ömer and Alemuddin Salih b. Ömer, who are the basis of the fame of the Bulkini family, are the subject their activities within the scope of the science of tafsir have been tried to be clarified. Based on the fact that among the students of the Bulkinis there were figures such as Burhanuddin ez-Zerkeşî and Celaluddin es-Suyûtî who were the authority in tafsir and gave direction to this field; in particular, the role of the family in shaping the views of the two commentators in the field of tafsir, in general it is aimed to shed light on the development process of the science of tafsir.

Keywords: Tafsir, el-Bulkînî, Mevâkiu'l-ulûm, ez-Zemahşerî, ez-Zerkeşî, es-Suyûtî

Structured Abstract

The Bulkinis are in a family from which many scholars have emerged for generations. This family greatly influenced both the Memluks state and the scientific environment of the period, thanks to the scholars it raised. The fame of the Bulkini family mostly comes from Sirâcuddîn Ömer b. Raslan and his sons whom he personally raised. Sirâcuddîn Ömer b. Raslân Bulkînî's three sons Muhammed, Abdurrahman and Salih took lessons from different teachers. However, their fathers had the most influence on their upbringing. They learned many sciences directly from their fathers. They continued these duties for years by undertaking one of the most important bureaucratic duties of the Mamluks State, as the kazasker and kadi'l-kudat, like their fathers, they were cited among the Safii jurists and mujtahids of the time. Due to their scientific competence, they were professors in the most important madrasahs of Cairo. The students they trained have been permanent, the works they wrote, the effects of which go beyond centuries and lands. In fact, these children are proof of the success of father Sirâcuddîn Bulkînî in education.

Ömer and his two sons, Abdurrahman and Salih, made important contributions to the field of tafsir. Bulkînîs turned teaching tafsir into a family tradition with the exegesis courses they gave in the most important educational institutions of the country for years. The tafsir lessons started by Siracuddîn Bulkînî in Zâhiriyyetü'l-Berkûkiyye Madrasa and Sirâcuddîn Bulkînî's own madrasah were continued by his son Abdurrahman after his death and by his younger son Alemuddin Salih after his death. From these lessons, it started in 788 in Zâhiriyye and continued for 80 years until 868, the date of death of Alemuddin Salih. When these courses are examined in terms of content, they deserve to be described as tradition. Since in these lessons, the style determined by the father was also continued by the children. The most obvious example of this is the Keşşaf-based lessons in Zahiriyye. The lesson system in which Keşşâf, in which Sirâcuddîn Bulkînî compared Zamahşeri and Ebu Hayyan, was almost reported, continued exactly the same. The fact that, Keşşaf to based lessons from Zahiriyye, indicates that the language aspect of the courses in question predominates. These lessons are also a continuation of the critical

commentary tradition based on Keşşaf, which started with Ibn Müneyyir. However, it is possible to deduce from Siracuddin Bulkînî's evaluation of this work by weighing it with the views of Ebû Hayyân, who was a fierce Zamakhshari opponent, that the Bulkînîs assumed the role of arbitrator between the two commentators in the aforementioned courses. It would not be wrong to say that the 80-year evaluation on Keşşaf played an important role in the acceptance of this work of Zemahşeri among the Ehli sunnet. The tradition of writing down and recording the lessons started by the father was continued by the two sons, resulting in two magnificent tafsir works belonging to the family. The information given about the Bulkînîs in this direction indicates that the commentators prepared of the period entered the lessons and transferred their lessons to their students after they had written them. This situation brings to mind the existence of a lesson plan that is more studied and prepared than tafsir lessons based on memorization and only oral expression.

It is accepted that the first of the Tabakatü'l-müfessirin type works belongs to Suyûtî. However, the first of this field was started to be written by Siracuddin Bulkînî, but it could not be finished. While Suyûtî was aiming to be the first in the field of method, he learned that Celâluddin Bulkînî had written works in this field and started to write his first method based on his Mevâkiu'l-ulûm. This situation proves that Bulkînîs were the first to produce works in some fields of tafsir.

In addition to the works they wrote in the field of tafsir, the Bulkînîs also influenced the students they trained. Their most well-known students in the field of tafsir are Zerkeşî and Suyûtî. These two scholars are the authors of Burhan and İtkan, the two main sources of Qur'an sciences. These two works have been the references of all the method books written after them since the time they were written. Undoubtedly, the most important role in shaping the scientific formations of Zerkeşî and Suyûtî belongs to the teachers from whom they studied science. The paths of these two naturalists of the tafsir method crossed with the Bulkînî family, they became students of the representatives of this family for many years and continued their lessons. They identified members of the family as role models, benefited directly from their works, and even contributed to some of their works. The relations between the two doyens of the tafsir method and the Bulkînî family position this family at the center of the studies on determining the method for tafsir.

Giriş

Bulkînîler Memlûkler Devleti'nde etkin olmuş bir ailedir. Bu ailenin bireylerinin bir çoğu en üst bürokratik görevleri yüklenmiş, nesiller boyu devlet mekanizmasında söz sahibi olmuştur. Aile içinden çıkardığı Kâdi'l-Kudâtlar sayesinde devletin adalet teşkilatını onlarca yıl kendi elinde tutmuştur. Bu durum aile bireylerinin ilmi birikim ve yetkinliklerinin bir sonucuydu. Devletin bürokratik görevlerini İslamî ilimler alanında yetkin âlimlere tevdi eden Memlûk sultanları, el-Bulkînî ailesinin âlimlerini yetenek ve birikimlerine göre müderrisliğin yanı sıra devlet kurumlarında çeşitli vazifelerde de istihdam etmiştir.

el-Bulkînî ailesi menşee olarak Filistinlidir. Büyük dede Sâlih b. Ahmed Filistin sahilindeki Askalân şehrinden çıkmış, Kahire'nin kuzeyindeki el-Mahalletü'l-Kübra yakınlarında bulunan Bulkîne'ye yerleşmiştir (Uzunpostalcı, 1992: 6/410). Bundan sonra aile bu şehre nispet edilmiş ve el-Bulkînî diye anılmıştır. Kökenlerinin Askalân şehri olması sebebiyle el-Bulkînî ailesine mensup âlimler el-Askalânî nisbesiyle de tanınmışlardır. Askalân'ın Kenan diyarının bir yerleşkesi olması sebebiyle ise Kinânî nisbesi, el-Bulkînî ailesi için kullanılan bir diğer unvan olmuştur.

es-Sehâvî, el-Bulkînî unvanının Raslân b. Nasîr'in üç çocuğu ve onların çocukları için kullanıldığını söylemiştir (es-Sehâvî, ts.: 11/192). es-Sehâvî'nin kaydına göre bu üç çocuk Sirâcuddîn Ömer, Nasıruddîn Muhammed ve Ebû Bekr'dir. Ebû Bekr'in çocukları devlet yönetiminde görevler üstlenmiş, dönemin önemli âlimleri arasında gösterilmiş (Savut, 2021: 494-501) olmakla birlikte el-Bulkînî ailesi özellikle Sirâcuddîn Ömer b. Raslân ile şöhret bulmuştur. Onun sahip olduğu ilmi birikim sayesinde aile, toplum ve yönetim nezdinde büyük bir nüfuz kazanmıştır. Eğitimlerini bizzat üstlenerek yetiştirdiği, her biri fakih olan üç oğlu Memlûk Devletinde Kazaskerlik ve Kâdi'l-Kudâtlik makamlarına getirilmiş, böylece aile Memlûkler Devletinin adalet teşkilatını onlarca yıl elinde tutmuştu. Dönemin müctehid fakihleri arasında gösterilen Sirâcuddîn Ömer b. Raslân el-Bulkînî, Şafî mezhebinin müntesiplerinin yanı sıra diğer mezhep âlimlerinin de teveccühüne mazhar olmuştu. Şöhretleri çağları aşmış farklı mezheplere müntesip sayısız âlim ona öğrenci olarak, onun rahle-i tedrisinden geçmişti. Bu durum ve çok yönlü ilmi kişiliği, Sirâcuddîn el-Bulkînî'yi kendinden sonraki âlim adaylarının idolü konumuna getirmişti. O ve çocukları, yürüttükleri tefsir faaliyetleriyle eserleri günümüze ulaşmış pek çok müfessirin tefsir formasyonlarının gelişmesine de tesir etmiştir. Makalemizde el-Bulkînî ailesinin şöhret bulmasının temelini teşkil eden Sirâcuddîn Ömer b. Raslân ve onun çocukları konu edilmiş, onların tefsir ilmi kapsamındaki faaliyetlerine ışık tutmaya çalışılmıştır.

1. Sirâcuddîn Ömer b. Raslân b. Nasîr b. Sâlih el-Bulkînî

12 Şaban 724/1324 de Bulkîne'de dünyaya gelmiştir. İlk eğitimine memleketi Bulkîne'de başlamış, yedi yaşında Kur'an'ı hıfzetmiş, ardından dönemin eğitim sisteminin ana kaynakları olarak kabul gören temel eserleri ezberlemiştir. Şafî fikhında *el-Muharrer*, usûl-ü fıkıhta *Muhtasarü İbn Hâcib*, kıraatte *Şâtubiyye*, Nahivde *Kâfiye* onun hıfzettiği temel kitaplardan bazılarıdır (İbn Kâdi Şühbe, 1407: 4/36). Sirâcuddîn el-Bulkînî 12 yaşına geldiğinde, onun ilmi istidadını Mısır'ın

meşhur âlimlerine göstermek amacıyla babası onu Kahire'ye götürüp orada Celâluddîn Kazvîni (739/1338) ve Takıyyuddîn es-Sübki (756/1355) ile görüştürdü. Bu âlimler Ömer'in yaşının küçüklüğüne rağmen ilmi kabiliyetine hayran kalıp onun hafızası ve zekasını takdir ettiler. Babası ile Bulkîne'ye dönen Ömer b. Raslân sonraki sene tekrar Kahire'ye geldi ve bundan sonra Kahire'yi vatan edindi.

Sirâcuddîn el-Bulkînî, alanlarında dönemin otoritesi kabul edilen, eserleri ve şöhretleri çağları aşan âlimlerin tedrisinde yetişmiştir. O, Ebû Hayyân el-Endelüsî (745/1344), İbn Akîl (769/1367) gibi âlimlerden aldığı nahiv, sarf ve edebiyat alanlarındaki dersler sayesinde Arap dilinin tüm alanlarında maharet kazandı. Dönemin eğitim anlayışına bağlı kalarak şiirle de uğraştı. Onun Arap dili ve edebiyatına vukufiyeti hocasının dikkatini çekmiş olacak ki Ebû Hayyân onun için yazdığı icazet belgesinde el-Bulkînî'nin bu yönünden övgüyle bahsetmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, 1389: 2/246).¹ el-Bulkînî'nin diğer nahiv hocası İbn Akîl, Ebû Hayyân'ın tedrisinde yetişmişti. O, Arap dilinin yanında İslamî ilimlerin diğer alanında da yetkindi. Bu sebeple o, çeşitli medrese, zaviye ve camilerde İslamî ilimlerin hemen her alanında dersler vermekteydi. Sirâcuddîn el-Bulkînî, bu hocasını öylesine etkilemiş olmalı ki İbn Akîl öğrencisini kızıyla evlendirerek kendisine damat yapmıştı. Sıhriyyet Sirâcuddîn el-Bulkînî ile İbn Akîl arasındaki bağı hoca talebe ilişkisinin ötesine geçirmişti. Bundan sonra o, uzun yıllar İbn Akîl'e mülazemet etmiş, İslamî ilimlerin hepsinde hocasından çokça yararlanmıştı. İbn Akîl'in kısa süren Mısır baş kadılığı (Uzunpostalcı, 1992: 6/410; İbn Hacer el-Askalânî, 1418: 190) görevi² sırasında da hocasına naiblik yapmıştır (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015a: 83).

Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin derinleştiği bir diğer alan hadis ilmidir. O, Kahire'nin en meşhur muhaddislerine öğrenci olmuş onlardan *Kütüb-i Sitte*'yi ve diğer hadis musannefatını sem' yoluyla almıştır. İbn Kâdi Şühbe ve İbn Hacer el-Askalânî'nin naklettiğine göre o, Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdîrahmân el-Mizzî (742/1341) ve Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî (748/1348) başta olmak üzere Dimaşk'ın pekçok âliminden de icazet almıştır (İbn Hacer el-Askalânî,

¹ Ebû Hayyan ona Nahiv ve usulün hakkında geniş bir icazet vermiş, bu icazette Hz. Ali'ye ulaşan sened zincirini tam olarak yazmıştır (Ebû Hayyân'ın yazdığı icazet ve silsile için bk. Alemuddîn el-Bulkînî, 2015a: 74-78).

² Günümüzde telif edilen bazı kaynaklarda İbn Akîl'in üstlendiği kadılık görevinin Dimaşk baş kadılığı olduğu ileri sürülse de bu temel kaynaklarda verilen bilgilerle uyuşmamaktadır. Zira İbn Akîl İbn Cemâ'a'dan boşalan Mısır baş kadılığına getirilmiştir. Fakat o bu görevi ancak seksen gün sürdürebilmiştir.

1389: 2/246; İbn Kâdî Şühbe, 1407: 4/37-38). Bu bilgi onun öğrencilik döneminde Dimaşk'a seyahat ettiğini işaret etmektedir.

Sirâcuddîn el-Bulkînî, İzzeddîn İbn Cemâa (767/1366), Takıyyüddîn es-Sübki (756/1355), Şemseddîn İbn Adlân (749/1348), İbn Kammâh (741/1340) gibi dönemin meşhur fakihlerinden fıkıh okuyarak özellikle bu alanda derinleşmiştir. Kelam âlimi Ebu's-Senâ Şemsuddîn el-İsfehânî'ye (749/1349) de öğrenci olmuş ondan mantık okumuştur.

Sirâcuddîn el-Bulkînî, öğrenim hayatının ardından Kâdî'l-Kudât İzzeddîn İbn Cemâa'nın (767/1366) Muîdi³ olarak görev yapmıştır. Bu görev ona, İbn Cemâa'nın fıkıh, hadis, usul ve nahiv alanlarındaki derslerine katılma imkanını sağlamış oldu. Bu görev onun Şafî fikhına göre ahkam hadislerinden hüküm istinbat yeteneğini geliştirmiştir. Böylece o, hüküm çıkarmada Şafî mezhebinin en önemli âlimlerinden birisi olmuştur. Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin küçük oğlu Alemuddîn Salih b. Ömer babasının tercemesini yazdığı kitabında onun, Horasan ve Irak kelam ekollerini birleştirdiğini söylemiştir (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015a: 72). Bu bilgi Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin kelam ilminde de yetkin bir âlim olduğunu işaret etmektedir.

Sirâcuddîn el-Bulkînî gençlik çağlarından itibaren fetva verip, ders okutmaya başlamış (İbn Hacer el-Askalânî, 1389: 2/245), bu bağlamda medrese, hangah, zaviye ve camilerde tefsir, fıkıh, usul, hadis ve İslamî ilimlerin diğer alanlarında dersler vermiştir. O, vazife aldığı kimi medresede muîd, kimisinde misafir müderris, kimisinde ise müderris ve idareci konumunda görev yapmıştır. Harrûbiyye, Hicâziyye, Salâhiyye, Bediriyye, Zâhiriyyetü'l-Berkûkiyye, Melkiyye Medreseleri onun tedrisat faaliyetinde bulunduğu medreselerden bir kaçıdır. Söz konusu eğitim kurumlarından kimisinde aralıksız olarak otuz yılı aşkın bir süre ders vermiştir. O, âlimler arasında üstün bir mevkiye sahipti. İlminin genişliği ve hafızasının kuvveti sebebiyle onun derslerine dönemin müfessirleri, muhaddisleri, fakihleri, nahiv âlimleri de iştirak etmiş, ona öğrenci olmuşlardı. Dönemin Malikilerinin en fakihi kabul edilen Nureddîn Demîrî (803/1401) onun derslerinin müdavimlerinden olması, çağdaşı alimlerin ona teveccühünün bir göstergesiydi.

Sirâcuddîn el-Bulkînî 765 yılında müftü olarak atandı. O, bu ilk resmî görevinde Darü'l-Adl'deki fetva makamında Bahaiddin es-Sübki'ye (773/1372) refik

³ Müderrisin yardımcısı konumunda bir görevdir. Görevleri, ders bittikten sonra okunan konuları öğrencilere tekrarlatmaktır (Bk. Ergün, 2015: 202-203).

olarak tayin edilmişti (İbn Fehd, 1998: 137). 769 yılının ortasında Tâcuddîn es-Sübkî'nin maruz kaldığı itham sebebiyle soruşturma geçirip Kahire'ye çağrıldığı dönemde, yerine Dımaşk kadılığı görevini devralmak için Dımaşk'a gitmiştir. Burada bulunduğu sürede kadılık görevinin yanı sıra Daru'l-Hadisi'l-Eşrefiyye'de dersler vermiştir. Soruşturma sonucunda suçlamalar düşüp Tâcuddîn es-Sübkî görevine iade edilince Sirâcuddîn el-Bulkînî birkaç aydır yürüttüğü görevi bırakarak 770 yılının başında Kahire'ye geri dönmüştür. 773/1372 yılında Bahauddin es-Sübkî'nin vefatı üzerine boşalan Kazaskerlik görevi Sirâcuddîn el-Bulkînî'ye devredilmiştir. O, bu görevi 779 yılına kadar sürdürmüş, büyük oğlu Bedruddîn Muhammed'in (803/1401) lehine bu görevden istifa ederek makamını oğlu Bedruddîn'e bırakmıştır. Sirâcuddîn el-Bulkînî bu tarihten sonra hiçbir resmi görev almamıştır.

Sirâcuddîn el-Bulkînî, devlet ricali, özellikle de Sultan Zahir Berkûk nezdinde ayrıcalıklı bir konuma sahipti. Berkûk tahta oturduğunda el-Bulkînî'nin teklifi olan Zahir ünvanını kullanmıştı. Devlet teşkilatında resmi bir görevi olmamasına rağmen Sirâcuddîn el-Bulkînî resmi törenlere katılırdı. Bazı tarihçilerin beyanına göre sarayda onun iştirak etmediği ilim meclisi kurulmazdı. İlim seviyesinin yüksekliği ve çok yönlü ilmi kişiliği devlet erkanının kendisine teveccühünün temel nedeniydi.

Kazaskerlik görevinden istifadan sonra el-Bulkînî, kendini adeta tedrisata, fetva yazma ve vaaz vermeye adanmıştı. Kaynaklarda onun sabah namazından sonra başlayan derslerinin öğle ezanına kadar devam ettiği bildirilmiştir. Bu dönemde yürüttüğü derslerin bazısının normal tedrisattan farklı olarak yoğunlaştırılmış programları içerdiğini söylemek mümkündür. Örneğin İbn Hacer onun, Şafî fıkının hacimli eserlerinden *el-Havi'l-kebir*'i Ezher Camii'nde sekiz günde okuttuğunu kaydetmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, 1389: 2/246). Bu faaliyetlerle onun şöhreti Mısır ve diğer bölgelerde yayılmıştır. İlim talipleri onun ilim halkasına katılıp ondan istifade etmek için uzak diyarlardan Mısır'a gelirlerdi. Her mezhepten insanlar onun derslerine iştirak ederek kendilerini yetiştirmiş sonrasında ise bağılı buldukları mezheplerinin meşhur âlimleri ve fakihleri konumuna yükselmişlerdi. Onun derslerine sadece ilim aşığı gençler katılmamış, Nureddîn Demîrî örneğinde olduğu gibi âlimler de ilimlerini arttırmak için ona mülazemet etmişlerdi.

Sirâcuddîn el-Bulkînî, sürdürdüğü eğitim faaliyetleri sonucunda sayılamayacak kadar çok öğrenci yetiştirmişti. Onun öğrencilerinin meşhurlarından birkaçı şunlardır: İbn Hacer el-el-Askalânî (852/1449), Bedruddîn ez-Zerkeşî (794/1392), Ebû Zür'a Veliyyuddîn Irakî (826/14203), Kıraat âlimi İbnü'l-Cezerî

(833/1429), Bedruddîn Aynî (855/1451), Kâriü'l-Hidaye Sirâcuddîn Ömer b. Ali (829/1426), Sibt İbnü'l-Acemî Burhanüddîn İbrahim b. Muhammed Halebî (841/1438), Nureddîn Demîrî, Nureddin Hakerî, kardeşi Ebû Bekir'in oğulları Ebu'l-Feth Bahâuddîn Raslân b. Ebî Bekr el-Bulkînî (803/1400), Şihâbuddîn Ahmed b. Ebî Bekr el-Bulkînî (844/1440). Onun öğrencileri arasında kendi çocuklarını da zikretmek gerekir zira Sirâcuddîn el-Bulkînî üç oğlunu da âlim olarak yetiştirmiştir. Çocuklarının en büyüğü Bedruddîn Muhammed babasından sonra Kazaskerlik yapmış bir fakihdir. O, babasından iki yıl önce 803 yılında vefat etmiştir. Diğer iki oğlu Alemüddîn Sâlih b. Ömer ve Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ömer'dir. Bu iki âlim hakkında çalışmamızda bilgi verilecektir.

Sirâcuddîn el-Bulkînî 10 Zilkade 805'de vefat etmiş, Kahire'de evinin yakınında inşa ettirdiği ve kendi unvanı ile meşhur medreseye kendinden önce vefat eden oğlu Bedruddîn Muhammed'in yanına defnedilmiştir.

İmâmü'l-Eimme, Alemü'l-Ümme, Şeyhu'l-İslâm, Fakîhu'z-Zaman gibi sıfatlarla nitelendirilen (İbn Fehd, 1998: 135) Sirâcuddîn el-Bulkînî'yi İbn Haldun, dönemin Mısır âlimlerinin en büyüğü olarak takdim etmiştir (İbn Haldûn, 1988: 1/568). O, çağdaşları tarafından mezheb içi müctehid kabul edilmiştir. Onun, kendinden önceki bazı icthatlara muhalefeti söz konusudur. Zekatın mal yerine para ile de ödenebileceği yönündeki icthadı bu şekildeki muhalefete örnektir (es-Suyûtî, 1387: 1/329). Bu bağlamda o, Şafî mezhebinin müctehidlerinden olan Nevevî ve Rafî'nin görüşlerine de birçok yerde itiraz yöneltmiş, *Ravzatü't-tâlibîn*'e yaptığı haşiyede bunlara temas etmiştir (Muhalefet ettiği icthadlar için bk. Alemüddîn el-Bulkînî, 2015a: 209-247). el-Bulkînî *Umdetu'l-ahkâm* isimli eserinde ise bahsi geçen iki müctehidin dışında Abdulğani Makdisî (600/1203) ve Şeyhulislam İbn Dakîku'l-îd'e (702/1302) de eleştirilerde bulunmuştur. O, hadis ilminin rical alanındaki en önemli otoriteleri arasında gösterilen el-Mizzî ve ez-Zehebî'yi de rical isimleri konusunda tenkitten çekinmemiştir. Onun, sarf ve nahiv ilminin kapsamındaki bazı meselelerde hocası Ebû Hayyân Endelusî'ye yönelttiği eleştirileri de burada zikretmek gerekir (Alemüddîn el-Bulkînî, 2015a: 12).

1.1. Tefsir ilmine katkısı

Sirâcuddîn el-Bulkînî, yazdığı eserler medrese, hangâh, zaviye ve camilerde verdiği derslerle tefsir ilmine doğrudan etki etmiş ve bu ilmin gelişimine katkı sağlamıştır. Hocaların hocası konumunda bir âlim olması, sayısız öğrenci yetiştirmesi

ve yetiştirdiği öğrencilerin özellikle tefsir alanında kalıcı eserler bırakmaları sebebiyle onun tefsir alanına dolaylı yünden de katkı sağladığını söyleyebiliriz.

O, es-Sübki'nin vefatının ardından ders vermeye başladığı İbn Tolun Camii'nde yıllarca Kur'an'ı tefsir etmişti (İbn Kâdi Şühbe, 1407: 4/38). Buradaki tefsir derslerine içlerinde bürokrat âlimlerin de bulunduğu her seviyeden insan iştirak etmiştir. Onun formel eğitim sistemine bağlı kalarak sürdürdüğü tefsir derslerinin bir örneği ise Zâhiriyye/Berkûkiyye Medresesi'nde Cuma namazından sonra sürdürdüğü derslerdir (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015a: 123). O, uzun yıllar devam eden bu derslerde ez-Zemahşeri'nin *el-Keşşâf*'ını temel almıştır. O, bu derslerden hareketle *el-Keşşâf* üzerine bir haşiye yazmış ve buna *el-Küşşâf* ismini vermişti. *el-Küşşâf* elimizde olmadığı için el-Bulkînî'nin tefsir anlayışı hakkında doğrudan bir şey söyleyemesek de onun bize ulaşan diğer eserlerinde ayetleri yorumlama metoduna ve ikincil kaynaklardan elde ettiğimiz verilere dayanarak onun tefsir derslerinde hocası Ebû Hayyân'ın metodunu takip ettiğini ve daha çok nahvî tefsire yöneldiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Sirâcuddîn el-Bulkînî, Celaluddîn el-Bulkînî, Alemuddîn el-Bulkînî, 2015: 2/9). Bununla birlikte O, nahiv alanındaki eserlerinde bir çok meselede hocası Ebû Hayyân'a muhalefet etmiştir. Onun nahivde hocasına yönelttiği itirazlar çoğunlukla ayetlerin tefsirine müteallik konuları içermektedir. O, ayetlerin tefsirinde her ne kadar hocası gibi nahvî tefsir metodunu benimsese de onun ayetleri tevilde hocasının her yorumuna teslimiyet içinde olmadığı anlaşılmaktadır (Ebu Hayyan'a yönelttiği itirazlar için bk. Alemuddîn el-Bulkînî, 2015a: 301-333).

Tabakâtü'l-müfessirîn alanındaki eserlerin ilkinin es-Suyûtî'ye ait olduğu kabul edilmektedir. Fakat Alemuddîn el-Bulkînî'nin babasının eserleri hakkında verdiği bilgilerden bu alanda ilk eser telif girişiminin Sirâcuddîn el-Bulkînî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu alanda eser telif etme isteğinin el-Bulkînî ailesinden es-Suyûtî'ye geçtiğini söylemek mümkündür. Zira bu ailenin es-Suyûtî nezdinde ayrı bir yeri vardır. Celaleddin es-Suyûtî, Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin oğlu Alemuddîn Salih el-Bulkînî'nin öğrencisidir. es-Suyûtî, Mısır tarihini konu ettiği *Hüsnü'l-muhâdara*'da kendi tercemesini yazarken burada hac ziyaretinden bahsetmiştir. O, bu bahiste zemzem suyunu, fıkhıta Sirâcuddîn el-Bulkînî, hadiste ise İbn Hacer el-Askalânî seviyesinde bir âlim olmak niyet ve duasıyla içtiğini beyan etmiştir (es-Suyûtî, 1387: 1/338). Bu ifadelerden anlaşıldığına göre es-Suyûtî'nin kendisine rol model olarak belirlediği iki kişiden birisi Sirâcuddîn el-Bulkînî diğeri ise onun öğrencisi İbn Hacer el-Askalânî'dir. Bu durum Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin tefsir alanında yazdığı eserlerin

yanı sıra Celaleddin es-Suyûtî gibi tefsir ilminin duayeni pek çok müfessire dolaylı yönden etki ettiğini göstermektedir.

Onunla ez-Zerkeşî arasında hoca talebe ilişkisi vardı. ez-Zerkeşî, el-Bulkînî'den özellikle fıkıh ve usulü alanında istifade etmiştir. O, hocasının *Ravzatü't-tâlibîn* derslerine uzun süre devam etmiş, bu derslerde hocasının yaptığı açıklamaları kaydetmiştir. Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin 769'daki Dimaşk yolculuğu öncesi hocasından *Ravzatü't-tâlibîn*'i cilt cilt ödünç almış ve bu eser üzerine el-Bulkînî'nin derslerde tuttuğu kayıtları esas alarak notlar eklemiştir. ez-Zerkeşî'nin yaptığı bu ta'lik, el-Bulkînî'nin *Ravzatü't-talibin*'e yazdığı haşiyenin ilk formudur. Daha sonra Zeynüddîn Irâkî, ez-Zerkeşî'nin bu ta'likine eklemeler yaparak Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin üç ciltlik meşhur *Ravza* haşiyesini oluşturmuştur (İbn Hacer el-Askalânî, 1972: 5/134). İbn Hacer'in verdiği bu bilgi, ez-Zerkeşî'nin hayatında el-Bulkînî'nin etkisine işaret etmektedir. ez-Zerkeşî hocasının eserini meydana getirirken henüz 25 yaşlarında genç bir âlimdi. Bu durum onun gençlik çağında hocasına olan bağlılığını ispatlamaktadır. ez-Zerkeşî'yi tefsire usul belirlemeye yönelten temel özellik, o dönem için müstakil bir ilim alanı olarak kabul gören usule olan vukufiyetidir. O, usul alanındaki birikim ve maharetini Kur'ân ilimlerine yansıtarak bu alanın temel iki eserlerinden biri *el-Burhân*'ı yazabilmiştir. Hocası ile arasındaki söz konusu ilişki düşünüldüğünde ez-Zerkeşî'nin usul alanındaki formasyonunun şekillenmesinde, akranları tarafından müctehid olarak kabul edilen bu büyük usulcünün ne derece etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Tefsir Alanındaki Eserleri

Kaynaklarda onun fıkıh, usul, tefsir, hadis ve hadis şerhi alanında pek çok kitap yazdığı, fakat bunların pek azını tamamlayabildiği bilgisine yer verilir. İbn Hacer, onun kaleminin lisanına benzemediğini söylemiş, eserlerini bitiremememe sebebini ise ilminin genişliğine bağlamıştır. İbn Hacer'e göre o, yazmaya giriştiği eserleri ilmi birikimi sebebiyle çok geniş tutmuş ve eserlerinin sonunu getirememiştir. Örneğin Sirâcuddîn el-Bulkînî, *Buhârî*'nin şerhini yazmaya başlamış, yirmi kadar hadisi ancak iki ciltte açıklayabilmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, 1389: 2/246-247). Öğrenci okutmaya, ders vermeye düşkünlüğü, vaktinin çoğunu eğitim ve fetva yazma faaliyetlerinin alması, onun tamamladığı kitapların azlığının bir diğer sebebi olarak gösterilmiştir. Bu konuda Alemuddîn el-Bulkînî'nin babası hakkında verdiği bilgi söz konusu iddiayı desteklemektedir. Buna göre Sirâcuddîn el-Bulkînî, sabahtan öğleye

kadar ders vermek, ikindiden akşama kadar ise fetva yazmakla gününü geçirirdi. O, diğer işleri için ancak öğle ile ikindi arası, bir de geceleri vakit bulabilirdi (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015a: 120).

Alemuddîn el-Bulkînî babasının eserlerini tamamladıkları ve tamamlayamadıkları şeklinde iki ayrı grupta listelemiştir. O, babasının tamamladığı on sekiz eserin ismini söz konusu listede yazmış (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015a: 112-114), isimlerini verdiği atmanın üzerinde kitabın ise Sirâcuddîn el-Bulkînî tarafından tamamlanamadığını söylemiştir. O, Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin bu sayılan eserler dışında müsvedde ve taliklerinin (ders notları) de bulunduğunu bildirmiştir (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015a: 114-120).

Alemuddîn el-Bulkînî'nin listesine göre babasının tamamladığı kitaplar arasında tefsir alanında yazılmış bir eser bulunmaz. Bununla birlikte Sirâcuddîn el-Bulkînî bu alanda dört esere başlamış ama ikmal edememiştir. Bu kitaplar şunlardır:

1.2.1. *el-Küşşâf ale'l-Keşşâf*

Sirâcuddîn el-Bulkînî, Sultan Zâhir Berkûk tarafından yaptırılan, Zâhiriyye Medresesi olarak da bilinen (Malatî, 2002: 2/222) Berkûkiyye Medresesi'nde tefsir dersleri vermiştir. O, *el-Keşşâf*'ın dört cildini esas alarak ayetlere açıklamalar getirdiği dersleri yıllarca sürdürmüştür. O, Zâhiriyye'deki *el-Keşşâf* derslerinden hareketle *el-Küşşâfu ale'l-Keşşâf*'ı yazmaya başlamış, dört büyük cilde ulaşan tefsirinin ilk bölümünde ancak Bakara suresinin bir kısmını tefsir edebilmiştir. el-Bulkînî, *el-Keşşâf* tefsirinin diğer üç cildinden bazı bölümler yazmışsa da, *el-Keşşâf*'ın bir haşiyesi niteliğinde olduğu anlaşılan bu eseri tamamlayamamıştır (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015a: 116). Bu eser günümüze kadar ulaşmamıştır. Fakat Celâluddîn es-Suyûtî bu eser hakkında bilgi vermiştir. Onun bildirdiğine göre Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin tamamlayamadığı bazı eserleri gibi bu eserini de oğlu Alemuddîn el-Bulkînî tamamlamıştır (es-Suyûtî, 1995: 127). Bu eser İbn Müneyyir ile başlayan *el-Keşşâf* merkezli eleştirel tefsir geleneğinin devamı niteliğinde bir tefsirdir. Fakat *el-Keşşâf* üzerine yazılmış diğer eserlerden farklı bir üsluba sahiptir (es-Suyûtî, 2005: 1/12). Sirâcuddîn el-Bulkînî, bu eserde *ez-Zemahşeri*'yi itikadi görüşlerinden dolayı doğrudan hedef almamış, onun görüşlerini tetkik etmeyi tercih etmiştir. Kimi zaman *ez-Zemahşeri*'yi onaylarken zaman zaman ona eleştiriler yöneltmiş, onun yaptığı bazı tevillerin ise mezhebi görüşü kaynaklı olduğunu ortaya koymuştur (el-Bulkînî'nin değerlendirmeleri için bk. es-Suyûtî, 2005: 1/6, 84, 96, 103, 104, 108, 110, 135, 139, 144).

1.2.2. *et-Takrîr fi't-tefsîr*

1.2.3. *el-Fethu'r-Rabbânî bi tefsîri'l-Mesânî* (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015a: 117)

1.2.4. *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015a: 119)

2. Celâluddîn Abdurrahman b. Ömer el-Bulkînî

Celâluddîn Abdurrahman b. Ömer el-Bulkînî, Sirâcuddîn Ömer b. Raslân'ın ortanca oğludur. Celâluddîn el-Bulkînî 763 yılının Ramazan ayının 25'inde dünyaya gelmiştir (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015b: 25).⁴ Celâluddîn Abdurrahman'ın biyografisini yazanların bir çoğu onu, babası gibi el-Bulkînî, el-Askalânî, Kinânî ünvanları ile zikretmiştir. Bazıları ise onu babasına nispet ederek İbnü'l-Bulkînî olarak da anmıştır. Ailesinin ilmi ve entelektüel birikimi sayesinde Celâluddîn Abdurrahman b. Ömer küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim alabilme imkanı bulmuştur. Zira babası, yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz Sirâcuddîn el-Bulkînî, annesi ise Nahiv âlimi, kâdi'l-kudat İbn Akîl'in kızıdır. Celâluddîn Abdurrahman b. Ömer'in yetişmesinde ailesinden ayrı olarak özelde babası Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin etkisinden de bahsetmek gerekir. Babası onun yetişmesine büyük önem vermiş, eğitimiyle bizzat ilgilenmiştir. Bu bağlamda o, *et-Tedrib* isimli fıkıh eserini Celâluddîn'in okuması için tasnif etmişti (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015b: 26). Celâluddîn el-Bulkînî, İslamî ilimlerin bir çok alanında olduğu gibi hadis alanında da babasından istifade etmiş, *Kütüb-i Sitte*'nin çoğunu babasından dinlemiştir. O, dedesi İbn Akil'den ise hadis rivayeti hususunda icazet almıştır. Böylece onun hadis formasyonu aile büyükleri tarafından şekillendirilmiştir.

Celâluddîn Abdurrahman b. Ömer ezberi önceleyen dönemin eğitim sisteminin ilzam ettiği temel eserleri hıfzettiği. Bu bağlamda o, küçük yaşta hıfzettiği Kur'ân'ın yanı sıra, hadiste Abdulğani el-Makdisî'nin *el-'Umdetu'l-kübrâ fi ehâdisi'l-ahkâm*'ını, fıkıh alanında babasının özel olarak kendisi için yazdığı *et-Tedrib*'i, Nahivde ise İbn Malik'in *Elfiye*'sini ve İbn Hâcib'in *el-Muhtasar*'ını ezberlemiştir (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015b: 26).

⁴ Celâluddîn el-Bulkînî'nin kayınbiraderi olan İbn Tağrıberdî, "birkaç kez kendisinden bu şekilde işittim diyerek"onun doğum tarihini 662 yılı olarak kayıtlamıştır (bk. İbn Tağrıberdî, ts. a: 7/198).

Erken çocukluk döneminden itibaren yoğun bir eğitim faaliyeti içinde olan Celâluddîn, babasının üstlendiği görevler sebebiyle yaptığı seyahatlerde ona refakat etmişti. O, bu vesile ile ülkenin farklı şehirlerindeki ulemadan istifade imkanı bulmuştu. Bunun bir örneği babasıyla katıldığı ilk Dımaşk yolculuğudur. Sirâcuddîn el-Bulkînî 769 yılının ortasında Tâcuddîn es-Sübki'nin yerine Dımaşk kadılığına atanınca oğlu Celâluddîn'i de beraberinde Dımaşk'a götürmüştü (İbn Kâdi Şühbe, 1407: 4/87). Burada Şihâbuddîn İbn Hıccî (816/1413), küçük yaştaki Celâluddîn el-Bulkînî için Dımaşk'ın meşhur meşayihından icazet istemiş, bu talep üzerine yüzden fazla âlim ona icazet vermişti. Celâluddîn el-Bulkînî'ye icazet verenler arasında müfessir İbn Kesîr (774/1373) (İbn Tağrîberdî, ts. b: 4/107), Tâcuddîn es-Sübki (771/1370), Şihâbuddîn Ahmed b. Abdülkerîm Ba'î (771/1370), Zeynüddîn İrâkî (806/1404), Zeynüddîn Ömer b. İbrahim Nakbî (774/1373), Bedruddîn Hasan b. Ahmed İbn Hebel (799/1397), Ebû Bekr b. Muhammed İbn Muhib (789/1387), Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed Harrânî gibi âlimler bulunmaktadır (İbn Fehd, 1998: 182; es-Sehâvî, ts.: 4/107). Böylece o, Mısır ve Şam diyarının meşhur âlimlerinden ilim tahsil etmiş, onların bir çoğundan icazet almıştır. Celâluddîn, onsekiz yaşına geldiğinde babası da ona icazet vermiş, bu icazette onun fetva verebilecek ilmi yeterliliğe sahip olduğunu yazmıştır (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015b: 26).

Celâluddîn el-Bulkînî, fıkıh, tefsir, hadis, Arap dili, meanî, beyân, fıkıh ve hadis usûlünde derinleşerek (İbn Tağrîberdî, ts. a: 7/198) bu alanlarda dönemin en önemli âlimleri arasına girmişti. İلمي seviyesinin üstünlüğünü ifade etmek için tabakat yazarları onu babası gibi Şeyhu'l-İslâm olarak takdim etmişlerdi (İbn Kâdi Şühbe, 1407: 4/87). Küçük kardeşi Alemuddîn el-Bulkînî, Celâluddîn'in tercüme-i halini anlatmak için kaleme aldığı eserde ağabeyinin hadis alanında hafız, fıkıhda ise Horasan ekolü ile Irak ekolünün metodolojisini şahsında birleştiren mutlak müctehid bir fakih olduğunu söylemiş, şöhretinin Mısır, Şam, Horasan, Irak ve uzak beldelere yayıldığını, uzak İslam diyarlarındaki insanların onun fetvalarına itimad ettiklerini, tasavvuf alanındaki derinliğinden dolayı da onun sohbetlerine rağbet edildiğini kaydetmiştir (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015b: 24-25).

Celâluddîn el-Bulkînî, genç yaşlarından itibaren bürokraside önemli görevler yüklenmiştir. O, sarayda üst düzey katiplik görevleri üstlenmiş, kâtibü'd-derc ve kâtibü'd-dest, Dârü'l-adl'de ifta/müftülük makamına getirilmiş, daha sonra ağabeyi Bedrudîn'nin vefatıyla boşalan Kazaskerlik görevine atanmıştır. 804 yılında henüz babası hayatta iken Mısır kâdi'l-kudât'lığı görevi ona tevdi edilmiştir. O, bu görevi vefat ettiği 824 yılına kadar sürdürmüştür. Yaklaşık yirmi yıl sürdürdüğü kâdi'l-

kudâtlıktan defalarca azledilmiş sonrasında ise tekrar göreve iade edilmiştir (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015b: 39). Bazı kaynaklar bu şekilde görevden azledilip tekrar iade edilmesinin altı defadan fazla vuku bulduğunu kaydetmiştir (Celaluddin el-Bulkînî, 2014: 10).

Celâluddîn l-Bulkînî bürokratik görevlerin yanı sıra dönemin en önemli medreselerinde de dersler vermiştir. O, bu vazifelerin bazısına doğrudan atanmış, pek çoğunu ise babası ve ağabeyinden devralarak onların vefatlarının ardından derslerini sürdürmüştür. Babası Sirâcuddîn el-Bulkînî, İbn Tolun Camii'nde sürdürdüğü tefsir derslerini henüz hayatta iken ona bırakmıştı. Celâluddîn el-Bulkînî, Bedriyye, Melkiyye, Hicâziyye, Âlcâiyye, Harrûbiyye, Beştîliyye, Nâsiriyye, Sâlihiyye Medreselerinde ve Mısır Zaviyesi'nde fıkıh dersleri; Eşrefiyye Medresesi ve babasının medresesinde hadis derslerini devam ettirmiş, İbn Tolun Camii'nde, Zâhiriyye/Berkûkiyye, Cemâliyye, Nâsiriyye Medreselerindeki derslerde ise Kur'ân'ı tefsir etmiştir. O, çeşitli vesilelerle Dımaşk'da da bulunmuş, buradaki Emevi Camii ve Şam'ın o dönemdeki en büyük medresesi Berrâniyye'de dersler vermiştir.

Tabakat yazarları onun sayılamayacak kadar çok öğrenci yetiştirdiğini, bunların bir çoğunun yaşadıkları dönemin meşhur âlimleri olduklarını söylemişlerdir. Kayın biraderi İbn Tağrıberdî (874/1470), Ebu'l-Berekât Muhammed b. Musa el-Merâkişî (823/1420), Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr (842/1339) bunlardan sadece birkaçıdır. İbn Hacer el-Askalânî de Celâluddîn el-Bulkînî ile yirmi yıl kadar arkadaşlık yaptığını kaydetmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, 1418: 227). Celâluddîn el-Bulkînî 824 (1421) yılının 11 Şevval'inde vefat etmiş, babasının yaptırdığı medreseye, kendinden önce vefat eden babası ile ağabeyinin yanına defnedilmiştir.

2.1. Tefsir İlimine katkısı

Celâluddîn el-Bulkînî gerek yazdığı eserlerle gerekse yürüttüğü eğitim faaliyetleri ile tefsir alanına doğrudan etki etmiş bir âlimdir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi o, dönemin en önemli eğitim kurumlarında yıllarca Kur'ân ayetlerini tefsir etmiş ve bunları yazarak kayıt altına almıştır. Yürüttüğü derslerin kimisinde babasının tefsir metodunu takip ederek bu metodu adeta tefsir alanında bir aile geleneğine dönüştürmüştür.

Sirâcuddîn el-Bulkînî'den sonra Sirâcuddîn el-Bulkînî Medresesi, Berkûkiyye Medresesi ve İbn Tolun Camii'nde tefsir derslerini oğlu Celâluddîn el-Bulkînî sürdürmüştü. O, babasının kaldığı yerden tefsire devam etmişti. O, Cuma gününü

tahsis ettiği babasının medresesindeki derslerde Beğavî tefsirini esas almıştı. İbn Hacer, onun yürüttüğü tefsir derslerinin hepsini yazdığını, derslerinin pek çoğunda Ebu Hayyân ile ez-Zemahşerî'nin tefsir alanındaki görüşlerini tartıştığını ve dinleyenleri hayran bırakan bilgileri verdiğini nakletmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, 1418: 228).

Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin vefatından sonra Zâhiriyye'deki *el-Keşşâf* temelli dersleri de babasının üslubuna bağlı kalarak Celâluddîn devam ettirmiştir. O söz konusu dersleri yazıya geçirerek babasının tamamlayamadığı *el-Küşşâf*'ı ikmale çalışmış, bu amaçla babasının yazdığı eserin üzerine altı ciltten oluşan bir kısım eklemiştir. Fakat o, bu eserde ancak Nisa Suresi'nin 25. ayetine kadar olan kısmı yazabilmiştir (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015b: 33). Celâluddîn el-Bulkînî Cemâliyye Medresesi'nde ise Kur'ân'ı tefsire Tevbe suresinin 18. ayetinden başlamış ve ancak surenin sonuna ulaşabilmişti. Bir müddet devam eden bu dersleri de *el-Küşşâf*'ın bir parçası olarak yazıya geçirmesi onun, burada da babasının yolunu takip ettiği izlenimini vermektedir (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015b: 34).

Dönemin ilk ders geleneğine uyarak verdiği takdim derslerini bile risale haline dönüştürmesi, Celâluddîn el-Bulkînî'nin tek bir ayetin tefsiri dahi olsa tüm derslerini yazarak kaydettiğini işaret etmektedir. Örneğin o, Kahire'deki Cemâliyye ve Şam'daki Bâsitiyye Medreselerinde takdim dersi olarak Tevbe Suresi'nin 18. ayetini açıklamıştı. O, bu ayet hakkındaki görüşlerini kaydetmiş daha sonra bir risaleye çevirmişti (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015b: 31). Onun Müeyyeddiyye Medresesi'ndeki dersleri de buna örnektir. 822 yılında başlayıp vefat ettiği 824 yılına kadar sürdürdüğü bu derslerde Hûd suresinin başından Fussilet suresinin 30. ayetine kadar olan kısmı tefsir etmişti. İlk derste Fussilet suresi yerine, Hz. İbrahim'in imtihanını bildiren Bakara suresinin 124. ayetini tefsir etmişti. O, bütün bu dersleri yazdığı gibi ilk derste açıkladığı Bakara suresindeki söz konusu ayeti de kayıt altına almıştı. Bir diğer örnek ise onun Haşşâbiyye Zaviyesi'nde yaptığı takdim dersleridir. O, bu derslerden birinde Bakara suresinin 235. ayetini diğerinde ise Nisa Suresi'nin son ayetlerini tefsir etmiş ki bu ayetler de Celâluddîn el-Bulkînî tarafından yazılmıştı (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015b: 34-35).

Celâluddîn el-Bulkînî'nin Kur'ân ilimleri alanında yazdığı *el-Mevâkı'u'l-ulûm fi mevâkı'n-nucûm* isimli eser, es-Suyûtî'nin Kur'ân ilimleri alanında yazdığı *et-Tahbîr fi ilmi't-tefsîr*'in ve *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*'ın temel kaynaklarından olması (Yalınz, 2014: 43) söz konusu iki eserin ise bu alanda yazılan sonraki kitaplara

kaynaklık etmesi sebebiyle tefsir ilmi açısından büyük öneme haizdir. es-Suyûtî, öğrencilik yıllarından itibaren, önceki âlimlerin tefsire bir usul belirlememelerinden rahatsızdı (Savut, 2016a: 122). O, muhaddislerin hadis usulü eserleri gibi, Kur'ân ilimlerinin tamamını içeren ve bu ilmin usulünü ortaya koyan bir kitabın yazılmaması karşısında şaşkındı. es-Suyûtî, eksikliğini hissettiği bu alanı doldurmayı kendine hedef olarak belirlemiştir. Bu ideali farkedene hocası Alemuddîn el-Bulkînî, ağabeyi Celaluddîn el-Bulkînî'nin *el-Mevâkı'u'l-ulûm* isimli eserini ona vakfetmişti (es-Suyûtî, 1974: 1/17). es-Suyûtî, övgüyle bahsettiği bu eseri esas alarak *et-Tahbîr fî ulûmi'l-Kur'ân*'ı yazmış, böylece bu alanda ikinci olmayı hedeflemişti (es-Suyûtî, 1971: 7-8). O, *ez-Zerkeşî*'nin *el-Burhân*'ı ile karşılaştıktan sonra ise önceki eserinin yetersiz olduğunu düşünmüş ve bu alanda daha kapsamlı bir kitap olan *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*'ın telifine karar vermişti. *et-Tahbîr* gibi *el-İtkân*'ın da temel kaynaklarından birisi *el-Mevâkı'u'l-ulûm*'dur. Bu duruma dikkat çekmek isteyen es-Suyûtî, *el-İtkân*'ın mukaddimesinde el-Bulkînî'nin bu eserini zikretmişti (es-Suyûtî, 1974: 1/16-18). Böylece es-Suyûtî'den sonra Kur'ân ilimleri alanında eser yazan pek çok âlim gerek doğrudan gerekse dolaylı yoldan, yani *et-Tahbîr* ve *el-İtkân* üzerinden Celaluddîn el-Bulkînî'nin *el-Mevâkı'u'l-ulûm*'da yazdıklarından istifade etmiştir.

2.2. Tefsir ve Kur'ân İlimleri Alanındaki Eserleri

Alemuddîn el-Bulkînî, ağabeyinin eserlerini tamamladıkları ve tamamlayamadıkları olarak iki grupta tasnif etmiştir. Celaluddîn el-Bulkînî'nin kitaplarını Alemuddîn el-Bulkînî'nin tasnifine bağlı kalarak gruplandırmak yerinde olacağından biz de onun eserlerini buna göre listeledik.

2.2.1. Tamamladığı Eserleri

2.2.1.1. *el-Mevâkı'u'l-ulûm fî mevâkı'n-nucûm*

Celaluddîn el-Bulkînî, yazmayı planladığı tefsire mukaddime olması niyetiyle *el-Mevâkı'u'l-ulûm*'u telif etmiştir. Aslında o, yürüttüğü dersleri esas alarak söz konusu tefsiri yazmaya niyetlenmiştir. Celaluddîn el-Bulkînî, hem ders vermek, hem de derslerin ardından ulaştığı malumatı cem eden bir eser ortaya koyma amacıyla âlimlerin izini sürmüştür. O, Allah'ın dinini koruma gayesi ile hareket etmiş, yazdığı *Mevâkı'u'l-ulûm* ile tasnif geleneğini de ihya edeceğini düşünmüştür. Zira tefsire istidadi olan âlimler oldukça azalmış hatta neredeyse kalmamıştır.

Celaluddîn el-Bulkînî *el-Mevâkı'u'l-ulûm*'da Kur'ân'ın ihtiva ettiği ilimleri zikretmeyi hedeflemiştir. Ona göre Kur'ân ilimlerini herkes derleyemez. Zira Kur'ân-

ı Kerim'in her bir kelimesinde O'nun hikmetlerinden bir hikmet vardır. Kur'ân'ın cümleleri karşısında akıl, noksanlığının farkına varır. Şu durumda bu işi yapacak âlimlerde, Allah'a teslimiyetle birlikte, Kur'ân'ın lugat ve sırrına vakıf olma, Allah tarafından kendilerine Kur'ân'ın bazı manalarına ulaşabilme ve bu manaları metinden çıkarabilme yollarının ilham edilmesi gibi özelliklerin bulunması gerekir (Celaluddîn el-Bulkînî, 2007: 27).

Celaluddîn el-Bulkînî, kendinden önce Kur'ân ilimleri alanında yazılan eserlerden bahsederken sadece İmam-ı Şafîî ve muhaddislerin çalışmalarına değinmiştir. O, İmam-ı Şafîî'nin Abbasî yöneticilerine yönelik hitaplarında Kur'ân ilimlerinin bir kısmını kullandığını, muhaddislerin ise Kur'ân ilimlerine dair bazı konuları eserlerine aldıklarını söylemiştir. O, muhaddislerin yapılanları yeterli görmeyerek, hadis alanında musannefata dahil edilen konuların Kur'ân'ın metnine değil, senedine dönük ilimler olduğu ve kıraat ehli ile ilgili sened temelli malumatı içerdiğini söylemiştir. Bununla birlikte *el-Mevâkı'u'l-ulûm*'un mukaddimesinde gündeme getirdiği meselelerden Celaluddîn el-Bulkînî'nin Ulumu'l-Kur'ân alanında daha önceki müellefatı yeterli bulmadığı, tespit ettiği eksikliği gidermek, bir gediği kapamak gayesi ile de bu eserin yazımına giriştiği anlaşılmaktadır.

Celaluddîn el-Bulkînî, *el-Mevâkı'u'l-ulûm*'un mukaddimesinde Kur'ân ilimlerini öncelikle altı ana başlıkta değerlendirmiştir. Kur'ân'ın nüzulüne ayırdığı birinci bölümü, on iki alt başlıkta açıklamış, sened olarak isimlendirip Kur'ân kıraatı'nın isnadı ile ilgili meseleleri gündeme taşıdığı ikinci bölümü, altı maddede ele almıştır. Eda ismini verdiği üçüncü bölümde, kıraat ilminin uygulamasına yönelik altı meseleyi izah etmiştir. Elfâz olarak isimlendirdiği dördüncü bölümde, Kur'ân lafızları ile ilgili yedi konuyu değerlendirmiştir. Beşinci bölümde, Kur'ân ahkamı ile ilgili on dört meseleyi açıklamıştır. Altıncı bölümü ise lafızlara müteallik manalara ayırmış ve beş alt başlıkta konuyu açıklamıştır. Böylece kitabına elli başlık belirlemiştir (Celaluddîn el-Bulkînî, 2007: 29-30). Celaluddîn el-Bulkînî, Kur'ân ilimlerinin bu kadar ile sınırlandırılmayacağını, saydıkları dışında, isimler, künyeler, lakaplar, mübhemler gibi konuların da bulunduğunu söylemiştir. Son saydıkları ile birlikte isim isim zikrettiği konu başlığı elli dörde ulaşmıştır. Ama o, eserin ilerleyen bölümlerinde birbirinden ayrılmaz ve bir birinin mütemmimi şeklinde düşündüğü konuları birleştirerek tek başlık altında yazmıştır. Bu uygulamayla kitabını elli iki başlık altında tasnif etmiştir.

Celaluddîn el-Bulkînî, çok yönlü ilmi kişiliğini ve İslamî ilimlerin farklı alanlarındaki birikimini *el-Mevâkı'u'l-ulûm*'a yansıtmıştır. Bununla birlikte eserinde teferruata girmemeye özen göstermiş, konunun anlaşılmasını sağlayacak bilgiyi vermekle yetinmiştir. Cedel ve ihtilafa yola açabilecek tartışmalardan kaçınmıştır. Bunun bir örneğini nesh konusunda görmek mümkündür. O ayet ve hadislerden örnekler vererek Kur'ân'da neshin varlığını izaha çalışmıştır. Bu konuda pek çok ayetin bulunduğunu, neshin ispatı için zikrettiği ayetlerin ise hükmü mensuh tilaveti baki ayetler kapsamında olduğunu söylemiştir. “Şu an bunlar Kur'ân'da yoktur ve biz Kur'ân ilimlerinden konuşuyoruz” diyerek tilaveti mensuh hükmü baki ayetler mevzuuna girmemiştir. O, “kitabın sünneti, sünnetin kitabı neshi hususunda ise aramızda niza bulunduğu için bu meseleyi zikretmedim” diyerek tartışmalardan sakınmıştır (Celaluddîn el-Bulkînî, 2007: 150-153).

2.2.1.2. *el-Mu'lenü bi fadli “Hâ Mîm” el-Mü'min*

Mü'min suresini faziletini konu edinen bu eser bir cüz ebadındadır. (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015b: 31).

2.2.1.3. *Tasdîran min kavlihi teâla “İnnemâ ya'muru mesâcidellâh” (Tevbe 18)*

Celâluddîn el-Bulkînî'nin Kahire'deki Cemâliyye ve Şam'daki Bâsitiyye Medreselerindeki ilk derslerini⁵ içermektedir. İki ders halkasının mukaddimesi olarak da kabul edilebilecek eser, ayet tefsiri niteliğindedir.

2.2.2. Tamamlayamadığı Eserleri

Alauddîn el-Bulkînî ağabeyinin tamamlayamadığı tefsir eserlerini ise şu şekilde listelemiştir:

2.2.2.1. *Nehrü'l-hayât fi tefsîri kitâbi'l-Îlâh*

Bu eser yedi büyük ciltten oluşmaktadır. Celâluddîn el-Bulkînî bu eserde Âl-i İmrân suresi'nin 171. ayetinden itibaren tefsire başlamış ancak Kur'ân'ın tamamını

⁵ Memlükler dönemi ilim geleneğinde alimlerin cami, medrese, hangah ve zaviye gibi eğitim kurumlarındaki ilk dersleri büyük önem arzetmekteydi. Bu derslere devlet erkanının ve önde gelen alimlerinin iştiraki bir gelenektir. Ders veren âlimin durumuna göre dinleyiciler arasında sultan, naibüssaltana, emirler, kâdı'l-kudât, dört mezhebin kadıları da bulunabilirdi (bk. Savut, 2016b: 42-43).

tefsir edememiş, Nûr Suresi'ne kadar ulaşabilmiştir. *Nehrü'l-hayât*'ın bir nüshası British Museum'da kayıtlıdır (Kandemir, 1992: 6/409-410).

2.2.2.2. *el-Küşşâf ale'l-Keşşâf*

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Sirâcuddîn el-Bulkînî Zâhiriyye Medresesi'nde verdiği derslerde ez-Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ını esas almıştı. O, bu dersleri temel alarak *el-Küşşâf*'ı yazmaya başlamıştı. Fakat Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin ömrü bu eseri tamamlamaya yetmemiş, Bakara Suresi'nin 72. ayetine kadar olan ayetlerin tefsirini dört ciltte⁶ toplamıştı. Celâluddîn ise babasının bıraktığı yerden dersleri devam ettirdiği gibi bu dersleri yazıya geçirerek onun tamamlamadığı *el-Küşşâf*'ı da ikmale çalışmıştır. Bu amaçla babasının yazdığı eserin üzerine, Nisa Suresi'nin 25. ayetine kadar olan kısmı ihtiva eden altı ciltlik bir ilave yazmıştır. Zâhiriyye'deki dersler Celâluddîn'den sonra küçük kardeşi Alemüddîn tarafından sürdürülmüştür (Alemüddîn el-Bulkînî, 2015b: 33). *el-Küşşâf*'ın ders ve yazım aşamasının tamamlanması da Alemüddîn'e nasip olmuştur. *el-Küşşâf* sadece Zâhiriyye'deki derslerin kitabete geçirilmesinden müteşekkil değildi. Cemâliyye'de Celâluddîn tarafından yapılan Tevbe suresi tefsiri de bu eserin bir parçasını oluşturmaktaydı (bk. Alemüddîn el-Bulkînî, 2015b: 34).

2.2.2.3. *Mukaddimeler*

Bu eser, Celâluddîn el-Bulkînî'nin Haşşâbiyye Zaviyesi'nde yaptığı tefsir derslerinde sunduğu iki mukaddimeyi ihtiva eder. Bu mukaddimelerin biri Bakara suresi 235. ayetini diğeri ise Nisa Suresi'nin son ayetlerinin tefsirini konu edinmiştir.

2.2.2.4. *Tefsirü'l-mîâd*

Celâluddîn el-Bulkînî, 822 yılında Şafii Kadı'l-Kudâtlığı makamına tekrar iade edildikten sonra Müeyyeddiyye'de "tefsirü'l-mîâd"⁷ ismi verilen derslere başlamış, vefatına kadar bu dersleri sürdürmüştü.⁸ Bu derslerde Hûd suresinin başından başlayarak Fussilet suresinin 30. ayetine kadar olan kısmın tefsirini

⁶ Alemüddîn el-Bulkînî babasının tercemesini yazarken bu eserin dört büyük ciltte ulaştığını söylemiştir. O, ağabeyi hakkında bilgi verirken ise bu eseri sekiz defter olarak takdim etmiştir. Buradan sekiz defterin dört cilde denk olduğu sonucuna varmak mümkündür (bk. Alemüddîn el-Bulkînî, 2015b: 33).

⁷ Bu isimlendirme Alemüddîn el-Bulkînî'ye aittir. Bu derslerde nasıl bir üslup uygulandığı ile ilgili bir bilgi verilmemiştir. Bu dersler dönemin Kâdi'l-kudâti tarafından verildiğine göre diğer derslerden farklı bir niteliğe sahip olduğu düşünülebilir.

⁸ Bahsi geçen derslerin ilki olan takdim dersinde Hz. İbrahim'in imtihanını bildiren Bakara suresinin 124. ayetini tefsir etmişti.

yapmıştı. Celâluddîn el-Bulkînî, kendi adetine uygun olarak yazarak kayıt altına aldığı bu dersleri altı cüz ve yedi defterde toplamıştır.⁹

Alemüddîn el-Bulkînî, ağabeyinin tefsirle ilgili yazdığı bunların dışında eserlerin varlığından da bahsetmiştir. Bu bağlamda sekiz büyük ciltlik tefsir, hadis, fıkıh ve diğer alanlarda yazılmış bir sandık eserden bahsetmiştir (Alemüddîn el-Bulkînî, 2015b: 35).

3. Alemüddîn Salih b. Ömer b. Raslân b. Nasîr el-Bulkînî

Alemüddîn el-Bulkînî, Sirâcuddîn Ömer b. Raslân'ın en küçük oğludur. Ömer b. Raslân bu çocuğuna Askalân'dan Mahalle'ye göçen büyük dedesi Salih'in ismini vermişti. Alemüddîn Sâlih b. Ömer, 13 Cemaziyelevvel 791/1389'de Kahire'de doğmuştur. Annesi Zeyneb (bazı kaynaklarda Saliha ismi verilir) Ömer b. Raslân'ın amcaoğlu Sâlih b. Muzaffer b. Nasîr'in kızıdır.

Alemüddîn el-Bulkînî temel eğitimini babası Sirâcuddîn el-Bulkînî'den almıştır. Dönemin geleneksel eğitimine uygun olarak küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiştir. Henüz sekiz yaşlarında babasının medresesinde teravih kıldırması onun hafızının kuvvetinin bir tezahürü idi. O, hadis alanında Makdîsî'nin *Umde*, Nevevî'nin *Minhâcü't-talibîn*, nahiv alanında İbn Malik'in *Elfiye*, usulde *Minhâcu'l-Beydâvî*, fıkıh alanında babasının özel olarak kendisi ve ağabeyi için yazdığı *et-Tedrib* gibi bazı temel eserleri ezberlemiştir. İlimle iştigal eden bir aile içinde büyüme ona iyi bir eğitim imkanı sağlamıştır. Babasının vefatından sonra Alemüddîn el-Bulkînî'nin eğitimi ile ağabeyi Celalüddîn el-Bulkînî ilgilenmiş, onun ilmi tekamülüne özen göstermiştir. Alemüddîn el-Bulkînî daha önce babasına dinlettiği ezber eserleri onun ardından ağabeyine arzetmiştir. O, bunun yanında ağabeyinin müellefatını da yazıp ona sunmuştu. Alemüddîn el-Bulkînî, aile büyüklerinin yanı sıra fıkıhta Mecdüddîn el-Birmâvî (834/1431), Şemseddîn Ğarrâkî (816/1413) ve Burhaneddîn Bîcûrî'den (825/1422), usul ilminde İzzeddîn İbn Cemâ'dan, nahivde Şemseddîn Şattanûfî'den (832/1429) istifade etmiştir. Hadis ilmini dönemin en önemli muhaddislerinden öğrenmiştir. O Zeynüddîn Irâkî'nin (806/1404) imla meclislerine katılmış, ondan hadis yazmış, ezberlediği bazı eserleri de bu büyük muhaddise arz etmiştir. O, Zeynüddîn

⁹ Celâluddîn el-Bulkînî'nin vefatının ardından Müeyyediyye'deki tefsir derslerini kardeşi Alemüddîn el-Bulkînî devam ettirmiştir. Alemüddîn el-Bulkînî ağabeyinin bıraktığı yerden Kur'an'ın sonuna kadar sürdürdüğü tefsir derslerini üç ciltte toplamıştır. Daha sonra ise Kur'an'ın başından başlayarak Fussilet suresine kadar olan kısmı ağabeyinin tefsir üslubuyla tamamlamıştır.

İrâkî'nin oğlu Veliyyüddîn İrâkî'nin (826/1423) derslerine devam ederek ondan da hadis almıştı. Alemüddîn, babasının meşhur öğrencisi İbn Hacer Askâlânî'ye (852/1449) de öğrenci olmuş, özellikle hadis alanındaki bir çok eseri ondan dinlemişti.

Alemüddîn el-Bulkînî, babasının ardından eğitimini üstlenen ağabeyi, Celaleddîn'den vefat ettiği 824 yılına kadar ayrılmamıştır. Bu süreçte Celaleddîn el-Bulkînî'nin yürüttüğü kadılık görevleri sırasında ona yıllarca naiblik yapmıştı. Ona fetva ve tedrisat iznini de Alemüddîn el-Bulkînî'yi bir çok alanda üstad ve duayen olarak tanımlayan ağabeyi Celaluddîn vermişti. Alemüddîn el-Bulkînî, 6 Zilhicce 825'te Veliyyüddîn İrâkî'nin azlinin ardından Mısır Kâdî'l-kudât'lığına atanmış, 13 ay sonra 17 Muharrem 827'de görevinden azledilerek yerine İbn Hacer el-Askâlânî getirilmişti. Bundan sonra ömrünün sonuna kadar aynı göreve/Kâdî'l-kudât'lığa defalarca iade edilip tekrar azledilmiştir. Pek çoğu İbn Hacer el-Askâlânî ile halef selef ilişkisi şeklinde vuku bulan bu durum yedi kez tekrar etmiştir. 853 yılında vaki olan azilde Sultan Melik Zahir Çakmak, Alemüddîn el-Bulkînî'nin Kahire'den sürgün edilmesini emretmiş, halkın ve devlet ricalinin araya girmesi ile bu karardan vaz geçmiştir. İbn Tağrıberdî sultanın öfkesinin sebebinin, ayak takımından bazı kişilerin el-Bulkînî'ye yönelik asılsız şikayetleri olduğunu kaydetmiştir (İbn Tağrıberdî, ts. a: 6/329). es-Sehâvî'nin bildirdiğine göre söz konusu yedi atama sonunda Alemüddîn el-Bulkînî, toplamda on üç buçuk yıl kadılık görevi yapmıştır.

Alemüddîn el-Bulkînî aldığı eğitim neticesinde fıkıh, usul, Arap dili, hadis alanlarında maharet kazanmış, özellikle fıkıh alanında derinleşmişti. O, gençlik döneminden itibaren ilim neşri için uğraşmış, bu bağlamda Mısır'ın en önemli ilim müesseselerinde dersler ve vaazlar vermişti. O ilk müderrislik görevini 820 yılından önce üstlenmiş, yürüttüğü Kâdî'l-kudât'lık görevinin yoğunluğuna rağmen sürdürdüğü eğitim faaliyetlerini vefatına kadar terk etmemişti. İslamî ilimlerin farklı disiplinlerinde eğitim faaliyetlerinde bulunmasına rağmen onun daha çok fıkıh ve tefsir alanındaki dersleri dikkat çekmiştir. Bu bağlamda o, henüz genç sayılabilecek bir dönemde Haşâbiyye Medresesi'ne yönetici olarak atanmış, burada Nevevî'nin *Ravdatü't-talibîn ve umdetü'l-müttekîn*'ini okutmuştur. Eser, İmam Gazzalî'nin fıkıh alanındaki *el-Vecîz* isimli kitabına Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî'nin yazdığı *Şerhü'l-kebîr* isimli haşiyesinin muhtasarıdır. Alemüddîn el-Bulkînî, Haşâbiyye'nin yanı sıra Salihîyyetü'n-Necmiyye ve Şerîfiyye Medreselerinde de Nevevî'nin *Ravdatü't-talibîn*'ini Rafî'nin *Şerhü'l-kebîr*'i ile birlikte okutmuştur. Alemüddîn el-Bulkînî, bunlar dışında babası Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin medresesinde İslamî

ilimlerin farklı alanlarının yanı sıra Tefsir dersleri vermiş, *Zâhiriyyetü'l-Berkûkiyye Medresesi*'nde ise babasından tevarüs eden *el-Küşşâf* derslerini devam ettirmiştir.

Alemuddîn el-Bulkînî'nin ilim meclislerine akran ve arkadaşı olan âlimlerin yanı sıra dönemin şuyûhu kabul edilen ulema da iştirak etmekteydi. Bu vesile ile dönemin seçkinlerinin çoğu ona öğrenci olmuşlardı. Onun en meşhur öğrencisi tartışmasız Celaluddîn es-Suyûtî'dir (911/1505). es-Suyûtî nezdinde el-Bulkînî özel bir konuma sahipti. O, 865 yılının Şevval ayında derslerine başladığı Alemuddîn el-Bulkînî'den vefat ettiği tarihe kadar ayrılmamıştı. es-Suyûtî, bu hocasından 866 yılının Şevval ayında icazet almıştı. Buna rağmen o, el-Bulkînî'nin haftanın üç günü, sabah namazından ikindiye kadar, farklı mekanlarda verdiği dersleri kaçırmaksızın takip etmişti (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015b: 34-36). el-Bulkînî'nin bir diğer meşhur öğrencisi tarihçi Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî'dir (902/1497). O, özellikle fıkıh alanında Alemuddîn el-Bulkînî'den istifade etmişti. Hayatı hakkındaki bilgilerin sonraki nesillere aktarılması hususunda kendi hocaları kadar şanslı olmayan Alemuddîn el-Bulkînî ile ilgili en geniş malumata da bu iki öğrenci sayesinde ulaşabilmekteyiz. Alemuddîn el-Bulkînî meşhur öğrencileri arasında Tâcuddîn Abdülvehhab b. Ömer el-Hüseynî (875/1470), Burhaneddîn İbrahim b. Muhammed İbn Ebî Şerîf Makdîsî (923/1517), Kâdi'l-kudât Ebû Yahya Zeynuddîn Zekerîyya b. Muhammed es-Süneykî (926/1520), Takıyyuddîn Ebu Bekr b. Abdillâh İbn Kadî Aclûn (928/1521), Kemaluddîn Muhammed b. Muhammed et-Tarâblusî'yi (877/1473) zikretmek gerekir. Alemuddîn el-Bulkînî 868 yılının 5 Recebi'nde vefat etmiştir. Babasının medresesinde babasının ve kendinden önce vefat eden kardeşlerinin kabirlerinin yanına defnedilmiştir (Alemuddîn el-Bulkînî'nin biyografi bilgisi için bk. Alemuddîn el-Bulkînî, 2015a: 19-53; İbn Hacer el-Askalânî, 1418: 169-171; İbn Tağrîberdî, ts.a: 6/327-329; es-Sehâvî, ts.: 3/312-314; es-Sehâvî, 1999: 3/1094; es-Suyûtî, ts.: 119; Katib Çelebi, 2010: 2/173; Uzunpostalcı, 1992: 6/411-412).

3.1. Tefsir İlimine Katkısı

Alemuddîn el-Bulkînî'nin tefsir ilmine katkısını doğrudan ve dolaylı olarak iki yönden ele almak mümkündür. Gençlik döneminden başlayarak hayatının sonuna kadar sürdürdüğü tefsir dersleri ve bu dersleri temel alarak telif ettiği eserleri sayesinde o, tefsir ilmine doğrudan katkı sağlamıştır. Alemuddîn el-Bulkînî, ağabeyi Celaluddîn el-Bulkînî'nin vefatıyla ağabeyinin derslerini devralmıştı. Böylece o, baba Siracuddîn el-Bulkînî'den ağabeyine tevarüs eden tüm dersleri de üstlenip devam

ettirmiştir. Bu bağlamda baba Siracuddîn el-Bulkînî'nin adı ile bilinen aile medresesindeki tefsir dersleri dikkat çekicidir. Babanın başlatıp müfessir iki oğlun devam ettirerek bir geleneğe dönüştürdüğü tefsir derslerini yazan Alemuddîn on üç ciltten oluşan bir tefsiri de ikmal etmiştir. Tefsir alanına katkı yönüyle Zâhiriyye/Berkûkiye Medresesi'ndeki dersleri de zikretmek gerekir. Bu medrese Sultan Zahir Berkûk tarafından 788 yılında yaptırılmış, ilk günlerinden itibaren el-Bulkînî ailesinin eğitim faaliyetlerini yürüttüğü bir müessese olmuştur. Burada ilk ders veren kişi de baba Sirâcuddîn el-Bulkînî'dir. O, *el-Küşşâf* isimli eserini yazmaya buradaki *el-Keşşâf* temelli derslerini esas alarak başlamıştı. Bu derslere ve *el-Küşşâf*'in yazımına Sirâcuddîn'den sonra oğlu Celaluddîn devam etmişti. 821 yılında Celaluddîn el-Bulkînî buradaki tefsir derslerini kardeşi Alemuddîn'nin vermesini istemiş, o da ağabeyi henüz hayatta iken devraldığı dersleri, bu tarihten itibaren sürdürmüştür. Tefsir derslerinin Kur'an'ın sonuna ulaştırılması, buna bağlı olarak babasının başladığı *el-Küşşâf*'in tamamlanması, Alemuddîn el-Bulkînî'ye nasip olmuştur. Alemuddîn el-Bulkînî baba ile başlayıp çocuklar tarafından aynı formatta sürdürülen seksen yıllık aile geleneğinin son temsilcisidir. Onun sayesinde tefsir dersleri söz boyutunda kalmamış, yazıya geçirilerek vücut bulmuş ve iki muazzam eser ortaya çıkmıştır.

Alemuddîn el-Bulkînî'nin tefsir ilmine dolaylı etkisi ise öğrencileri vasıtasıyla mümkün olmuştur. Onun ülkenin en köklü eğitim kurumlarında verdiği tefsir derslerinde sayısız öğrenci yetişmiş, bunlar kendi dönemlerinin en meşhur âlimleri ve müfessirleri olmuşlar ve hocalarının tefsir alanındaki görüşlerini sonraki nesle aktarmışlardı. Zekeriyya el-Ensâri olarak da bilinen kıraat ve tefsir âlimi Ebû Yahya Zeynuddîn Zekeriyya b. Muhammed es-Süneykî ve Celaluddîn es-Suyûtî onun meşhur öğrencilerinden sadece ikisidir. Celaluddîn es-Suyûtî'nin hayatında genelde el-Bulkînî ailesinin özelde ise Alemuddîn el-Bulkînî'nin değeri düşünüldüğünde, Alemuddîn el-Bulkînî'nin öğrencileri vasıtasıyla tefsir alanına dönüştürücü bir etkisinin bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira yukarıda da konu ettiğimiz üzere es-Suyûtî'nin usulü yazma arzusu ilk olarak Alemuddîn el-Bulkînî tarafından keşfedilmişti. O ağabeyinin *Mevâkiu'l-ulûm*'unu ona vakfetmiş, böylece es-Suyûtî'nin bu arzusunu tasvip ederek onu yönlendirilmiştir.

3.2. Tefsir Alanındaki Eserleri

Alemuddîn el-Bulkînî, tefsir, fıkıh, tarih, edebiyat başta olmak üzere İslami ilimlerin pek çoğuyla ilgilenmiştir. O bu alanlarda onlarca kitap telif etmiştir. O, tefsir alanına da şu eserleri kazandırmıştır:

3.2.1. *Tefsîru'l-Kur'ân*

Alemuddîn el-Bulkînî, ağabeyi Celâluddîn'in 824 yılında vefatından sonra babasının medresesindeki dersleri üslenmişti. O, burada verdiği dersleri kayda geçirerek bir tefsir telifine başlamıştı. Söz konusu eseri 863 yılında on üç cilt olarak tamamlamıştır. es-Sehâvî'nin kaydettiğine göre o, bu tefsirde öncelikle babası ve ağabeyinin taliklerini esas almış, tefsirini yazarken İbn Kesîr, Beğavî, Kurtubî gibi dönemin meşhur tefsirlerinden de oldukça istifade etmiştir. Dâvûdî, bu tefsirin ismini *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm* olarak kaydetmiştir (Dâvûdî, 2008: 1/204).

3.2.2. *Ta'liku ale'l-Keşşâf*

Baba Sirâcuddîn el-Bulkînî Zâhiriyye'deki tefsir derslerinden hareketle *el-Küşşâf*'ı yazmaya başlamıştı ama bitirememişti. *el-Keşşâf*'in haşiyesi şeklinde nitelenebilecek bu eserde ez-Zemahşerî'yi doğrudan hedef almamış, onun görüşlerini tetkik etmeye çalışılmıştı. Bunu yaparken kendinden önceki müfessirlerden de istifade etmişti. O, tefsirde eleştiri geleneğinin önemli temsilcisi İbn Müneyyir'in öğrencisi Ebû Hayyân'ın eleştirilerini de dikkate alarak ez-Zemahşerî'nin yorumlarını tartışmıştı. Sirâcuddîn el-Bulkînî'den sonra oğul Celaluddîn dersleri devralmış, derslerle birlikte *el-Küşşâf*'ı da ikmale çalışmıştı. Fakat onun ömrü de *el-Küşşâf*'ın tamamlanmasına vefa etmemişti. Zâhiriyye/Berkûkiyye'deki dersler 821 yılında Celâluddîn'den Alemüddîn'e geçmiş, Alemuddîn el-Bulkînî bu dersleri sürdürerek Kur'ân'ı sonuna kadar tefsir edebilmişti (Alemuddîn el-Bulkînî, 2015b: 33). Böylece *el-Küşşâf*'ın ders ve yazım aşamasının tamamlanması Alemüddîn el-Bulkînî'ye nasip olmuştur.

Sonuç

el-Bulkînîler nesiller boyu içinden pek çok âlimin çıktığı bir ailedir. Bu aile yetiştirdiği âlimler sayesinde hem Memlûkler devletini hem de dönemin ilmi ortamını büyük ölçüde etkilemiştir. el-Bulkînî ailesinin şöhreti daha çok Sirâcuddîn Ömer b. Raslân ve onun bizzat yetiştirdiği oğullarından gelmektedir. Sirâcuddîn Ömer b. Raslân el-Bulkînî'nin üç oğlu Muhammed, Abdurrahman ve Salih farklı hocalardan ders almakla birlikte onların yetişmesinde en çok babalarının etkisi olmuştur. Bir çok

ilmi, doğrudan babalarından okumuşlardır. Onlar, dönemin en önemli bürokratik görevlerinden olan, Memlûkler Devleti'nin kazaskerlik ve kâdi'l-kudâtlığını üstlenerek yıllarca bu vazifeleri sürdürmüş, babaları gibi dönemin Şafî fakihleri ve müctehidleri arasında gösterilmişlerdi. İlmi yetkinlikleri sebebiyle, Kahire'nin meşhur medreselerinde müderrislik yapmışlardı. Yetiştirdikleri öğrenciler, yazdıkları, etkileri asırları ve diyarları aşan eserler sayesinde kalıcı olmuşlardı. Aslında bu çocuklar baba Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin eğitimdeki başarısının bir ispatıdır.

Sirâcuddîn Ömer b. Raslân ile iki oğlu Abdurrahman ve Salih'in tefsir alanına önemli katkıları olmuştur. el-Bulkînîler, yıllarca süren tefsir dersleri ile tefsir okutmayı bir aile geleneğine dönüştürmüşlerdir. Zâhiriyyetü'l-Berkûkiyye Medresesi ve Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin kendisine ait medresede Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin başlattığı tefsir dersleri vefatının ardından oğlu Celaluddîn Abdurrahman, onun vefatının ardından ise küçük oğlu Alemuddîn Salih tarafından sürdürülmüştür. Zâhiriyye'deki dersler 788 yılında başlayıp Alemuddîn Salih'in vefat tarihi olan 868 yılına kadar 80 yıl devam etmiştir. Söz konusu dersler süreç ve içerik yönüyle incelendiğinde gelenek olarak nitelendirilmeyi hak etmektedir. Zira bu derslerde babanın belirlediği üslup, evlatlar tarafından da sürdürülmüştür.

Zâhiriyye'deki *el-Keşşâf* temelli dersler de gelenek nitelmesini hak etmektedir. Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin Zemahşeri ile Ebû Hayyan'ı karşılaştırdığı *el-Keşşâf*'in adeta raporlandığı ders sistemi çocuklar tarafından aynen devam ettirilmiştir. Zâhiriyye'deki derslerde bu tefsirin temel alınması, söz konusu derslerin dil yönünün ağır bastığını işaret etmektedir. Bu dersler İbn Müneyyir ile başlayan *el-Keşşâf* merkezli eleştirel tefsir geleneğinin de devamı niteliğindedir. Bununla birlikte Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin bu eseri şiddetli bir ez-Zemahşerî muarızı olan Ebû Hayyân'ın görüşleri ile tartarak değerlendirmesinden söz konusu derslerde el-Bulkînîlerin iki müfessir arasında hakemlik rolünü üstlendiği sonucunu çıkarmak da mümkündür. *el-Keşşâf* üzerindeki 80 yıllık değerlendirmenin ez-Zemahşerî'nin bu eserinin ehli sünnet arasında kabul görmesinde önemli bir rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

el-Bulkînîlerin gelenekselleştirdikleri bir diğer uygulama ise tefsir dersleri için alınan notların ders öncesinde veya sonrasında tefsir eseri oluşturma amacıyla yazılmasıdır. Baba tarafından başlatılan bu gelenek de müfessir iki oğul tarafından sürdürülmüş, böylece aileye ait iki muazzam tefsir eseri literatüre kazandırılmıştır. Kaynaklarda el-Bulkînîler hakkında verilen derslerin kaydı yönündeki bilgiler,

dönemin müfessirlerinin derslere hazırlıklı girdiğini, derslerini yazdıktan sonra öğrencilerine aktardıklarını işaret etmektedir. Bu durum, ezbere dayalı, sadece sözlü anlatım temelli tefsir derslerinden çok, çalışılmış ve hazırlanılmış bir ders düzeninin varlığını akla getirmektedir.

Tabakâtü'l-müfessirin türü eserlerin ilkinin es-Suyûtî'ye ait olduğu kabul edilmektedir. Halbuki, bu alanın ilki Sirâcuddîn el-Bulkînî tarafından telif edilmiş ama bitirilememiştir. es-Suyûtî, usul alanının ilki olmayı hedeflerken Celâluddîn el-Bulkînî'nin bu alanda eser verdiğini öğrenmiş ve onun *Mevâkiu'l-ulûm*'unu esas alarak ilk usulünü yazmaya girişmiştir. Bu durum tefsir ilminin bazı alanlarında ilk eserlerin el-Bulkînîlere aidiyetini işaret etmektedir.

el-Bulkînîler tefsir alanına yazdıkları eserlerin yanı sıra yetiştirdikleri öğrencilerle de etki etmişlerdir. Onların tefsir alanında en tanınmış öğrencileri ez-Zerkeşî ve es-Suyûtî'dir. Bu iki alim Kur'ân ilimlerinin iki temel kaynağı *Burhân ve İtkân*'ın müellifleridir. Bu iki eser yazdıkları dönemden itibaren kendilerinden sonra kaleme alınan tüm usul kitaplarının referansı olmuştur. Şüphesiz ez-Zerkeşî ve es-Suyûtî'nin bilimsel formasyonlarının şekillenmesinde en önemli rol ilim tahsil ettikleri hocalarına aittir. Tefsir usulünün bu iki duayenin yolları el-Bulkînî ailesi ile kesişmiş, talebe olarak uzun yıllar ailenin temsilcilerinin derslerine devam etmişlerdir. Onlar, bu süreçte araştırma konusu ettiğimiz alimleri rol model olarak belirlemiş, derslerinin yanı sıra onların eserlerinden de istifade etmiş, bazı eserlerine ise katkıda bulunmuşlardır. Tefsir usulünün iki duayeni ile el-Bulkînî ailesi arasındaki yakın ilişki bu aileyi tefsire usul belirleme çalışmalarının merkezine konumlandırmaktadır.

Kaynakça

- el-Askalânî, İbn Hacer Ahmed b. Ali b. Muhammed. *ed-Dureru'l-Kâmine fî Ayâni'l-Mi'eti's-Sâmine*. Thk. Muhammed Abdulmuîd Dân. Saydarâbâd, Meclisu Dâiratu'l-Meârifî'l-Usmâniyye, 1972.
- el-Askalânî, İbn Hacer Ahmed b. Ali b. Muhammed. *İnbâu'l-Ğumr bi Enbâil Umr*. Thk. Hasen Habeşî. Mısır: el-Meclisu'l-Alâ li Şuûni'l-İslâmiyye, 1389.
- el-Askalânî, İbn Hacer Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Refu'l-isr an kudâti Mısr*. Thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1418.
- el-Bulkînî, Alemuddîn Salih b. Ömer. *Tercemetü'l-İmâmü'l-Müctehid Şeyhu'l-İslâm Sirâcuddîn el-Bulkînî*. Thk. Ömer el-Kıyyâm. Beyrut: Ervika li'd-Dirâsâti ve'n-Neşr, 2015.

- el-Bulkînî, Alemuddîn Salih b. Ömer. *Tercumetu Şeyhu'l-İslâm Kâdî'l-Kudât Celâlüddîn el-Bulkînî*. Tahk. Selim Muhammed Amir. Ammân: Ervika li'd-Dirâsâti ve'n-Neşr, 2015.
- el-Bulkînî, Celaluddîn Abdurrahman b. Ömer. *el-İbrîz el-hâlisu ani'l-fiddati bi'ibrâzi meânî hasâisi'l-Mustafâ sallallahu aleyhi vesellem elleti fi'Ravda*. Thk. Selim Muhammed Âmir. Amman: Ervika li'd-Dirâsâti ve'n-Neşr, 2014.
- el-Bulkînî, Celaluddîn Abdurrahman b. Ömer. *Mevâkiu'l-ulûm fî mevâkii'n-nücûm*. Thk. Enver Mahmud Mursî Hattâb. Tanta: Dâru's-sahâbeti li't-türâs, 2007.
- el-Bulkînî, Siracuddîn Ömer b. Raslân, Celaluddîn Abdurrahman, Alemuddîn Salih. *Mecmûatü'r-rasâilü'l-Bulkîniyye*. Ammân: Ervika li'd-Dirâsâti ve'n-Neşr, 2015.
- Dâvûdî, Şemseddîn Muhammed b. Ali. *Tabakâti'l-müfessirin*. Thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü Vehbe, 2008.
- Ergün, Mustafa. *Suriye, Mısır ve Anadolu Medreseleri (15. Yüzyıl ortalarına kadar)*. Ankara: Pegem Akademi, 2015.
- İbn Fehd, Ebû'l-Fadl Takiyyuddîn Muhammed b. Muhammed. *Lahzu'l-Elhâz bi Zeyli Tabakâti'l-Huffâz*. by.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. *Târîhu İbn Haldûn, dîvânü'l-mübtede' ve'l-haber fî târihi'l-Arab ve'l-Berber ve men-âsarahüm min-zevi's-şe'ni'l-ekber*. Thk. Halil Şehâde. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1988.
- İbn Kâdî Şühbe, Ebû Bekr b. Ahmed. *Tabakâtu's-Şâfiyye*. Thk. Hâfız Abdu'l-Alim Hân. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1407.
- İbn Tağrıberdî, Yusuf. *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfi bade'l-vâfi*. thk. Muhammed Muhammed Emin. by.: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-âmmetü li'l-kitâb, ts.
- İbn Tağrıberdî, Yûsuf. *en-Nucûmu'z-Zâhira fî Mulûki Mısır ve'l-Kâhira*. Mısır: Dâru'l-Kutub, ts.
- Kandemir, M. Yaşar. “Bulkînî, Abdurrahman b. Ömer”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 6: 409-410. İstanbul: DİB Yayınları, 1992.
- Katib Çelebi, Mustafa b. Abdullah. *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*. Thk. Mahmud Abdülkadir Arnaut. İstanbul: Mektebetü İrsika, 2010.
- Malatî, Abdülbâsıt b. Halil b. Şahin. *Neylü'l-emel fî zeyli'd-düvel*. Thk. Ömer Abdüsselam Tedmirî. Beyrut: Mektebetü'l-asriyye, 2002.
- Savut, Harun. “Bir Âlimin Tefsir Notları: Bulkînî'nin Ta'lik'i”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8/2 (2021): 491-516.
- Savut, Harun. *Memlûk Müfessirleri*. Ankara: İlahiyat, 2016.

- Savut, Harun. *Rivayet Sorunlarına Çözüm Arayışı İbn Kesir Tefsiri Bağlamında*. Ankara: Otto, 2016.
- es-Sehâvî, Muhammed b. Abdîrrahman. *el-Cevâhiru ve'd-dürer fî tercemeti şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*. Thk. İbrahim Bâcis Abdülmecid. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999.
- es-Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman. *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*. Beyrut: Dâru'l-mektebetü'l-hayat, ts.
- es-Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Hüsni'l-muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhira*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1387.
- es-Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. by.: el-Hey'etu'l-Misriyye el-Âmmetu li'l-Kütüb, 1974.
- es-Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Muncem fî'l-Mucem*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1995.
- es-Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Nazmü'l-ikyân fî ayâni'l-ayân*. Thk. Filb Hitti. Beyrut: Mektebetü'l-ilmiyye, ts.
- es-Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Nevâhidü'l-ebkâr ve şevâridü'l-efkâr*. Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 2005.
- es-Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *et-Tahbîr fî ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- Uzunpostalcı, Mustafa. "Bulkînî, Salih b. Ömer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 411-412. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Uzunpostalcı, Mustafa. "Bulkînî, Ömer b. Raslân". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 6: 410-411. İstanbul: DİB Yayınları, 1992.
- Yalnız, Fatma. *Tefsir Usulünde Süreklilik ve Etkileşim: Bulkîni, Kafiyeci ve Suyûtî Örneği*. Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.